UDK 37.035.6:355.233

HARBIY TA’LIM FAKULTETI TALABALARIDA HARBIY-VATANPARVARLIK TARBIYASINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Abduraxmanov Sherzod Nazarbayevich
Buxoro davlat pedagogika instituti
Harbiy ta’lim fakulteti uslubiy tayyorgarlik sikli boshlig‘i, dotsent
e-mail: sherzodabdurahmonov63@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-1755-0418

Annotatsiya: Maqolada harbiy ta’lim fakulteti talabalarida harbiy-vatanparvarlik tarbiyasini rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslari, tarkibiy komponentlari va pedagogik shart-sharoitlari tahlil qilingan. Harbiy-vatanparvarlik tarbiyalanganligining motivatsion-qadriyatli, kognitiv, emotsional-irodaviy va faoliyatli komponentlari, ularni baholash mezonlari va darajalari asoslab berilgan. Vatanparvarlik mazmunini harbiy-maxsus fanlarga integratsiyalash, tajribaga asoslangan faoliyat, ofitser-o‘qituvchining shaxsiy namunasi va refleksiv tahlildan iborat pedagogik shart-sharoitlar majmuasi taklif etilgan hamda ularni amalda qo‘llash bo‘yicha metodik tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi, talaba, yoshlar, harbiy ta’lim fakulteti, pedagogik shart-sharoit, Vatan himoyasi, integratsiya, ofitser-o‘qituvchi.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ ВОЕННО-ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНТОВ ФАКУЛЬТЕТА ВОЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В статье анализируются теоретико-методологические основы, структурные компоненты и педагогические условия развития военно-патриотического воспитания студентов факультета военного образования. Обоснованы мотивационно-ценностный, когнитивный, эмоционально-волевой и деятельностный компоненты военно-патриотической воспитанности, критерии и уровни их оценки. Предложен комплекс педагогических условий, включающий интеграцию патриотического содержания в военно-специальные дисциплины, деятельность на основе опыта, личный пример офицера-преподавателя и рефлексивный анализ, а также даны методические рекомендации по их практическому применению.

Ключевые слова: военно-патриотическое воспитание, студент, молодёжь, факультет военного образования, педагогические условия, защита Родины, интеграция, офицер-преподаватель.

PEDAGOGICAL FOUNDATIONS FOR DEVELOPING MILITARY-PATRIOTIC EDUCATION OF STUDENTS AT THE FACULTY OF MILITARY EDUCATION

Abstract. The article analyses the theoretical and methodological foundations, structural components and pedagogical conditions for developing military-patriotic education among students of the faculty of military education. The motivational-value, cognitive, emotional-volitional and activity components of military-patriotic upbringing, together with criteria and levels for assessing them, are substantiated. A set of pedagogical conditions is proposed, comprising the integration of patriotic content into military-specific subjects, experience-based activities, the personal example of the officer-instructor and reflective analysis, and methodological recommendations for applying them in practice are provided.

Keywords: military-patriotic education, student, youth, faculty of military education, pedagogical conditions, defence of the Motherland, integration, officer-instructor.

Kirish

Bugungi globallashuv sharoitida geosiyosiy raqobatning keskinlashuvi, axborot-psixologik ta’sir vositalarining kengayishi va yoshlar ongiga yot g‘oyalarni singdirishga qaratilgan urinishlar har bir davlat oldiga yosh avlodni Vatanga sadoqat ruhida tarbiyalash vazifasini yangicha qo‘ymoqda. O‘zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosati va mamlakat mudofaa qobiliyatini mustahkamlash ustuvor yo‘nalishlar sifatida belgilangan bo‘lib, bu “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi”da hamda O‘zbekiston Respublikasining Mudofaa doktrinasida o‘z aksini topgan [1; 3].

Oliy ta’lim muassasalari huzuridagi harbiy ta’lim fakultetlari zaxiradagi ofitserlarni tayyorlash orqali mamlakat mudofaa salohiyatini mustahkamlashga xizmat qiladi. Bu fakultetlar faoliyatining samaradorligi faqat harbiy-kasbiy bilim va ko‘nikmalar bilan emas, balki talabalarning Vatan himoyasiga ma’naviy-psixologik tayyorligi, harbiy burchni anglashi va vatanparvarlik tuyg‘usining barqarorligi bilan ham belgilanadi. Shu bois harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi harbiy ta’lim jarayonining tizim hosil qiluvchi tarkibiy qismi sifatida qaralishi lozim.

Ushbu tadqiqotda harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi deganda talabalarda Vatanga muhabbat va sadoqat, harbiy burch va qasamyodga sodiqlik, Qurolli Kuchlar an’analariga hurmat hamda Vatanni himoya qilishga ma’naviy, psixologik va amaliy tayyorlikni shakllantirishga yo‘naltirilgan maqsadli, tizimli va uzluksiz pedagogik jarayon tushuniladi.

Muammoning nazariy asoslari turli ilmiy maktablarda tadqiq etilgan. V.A. Suxomlinskiy fuqarolik tuyg‘usi bolalikdan boshlab amaliy faoliyat va hissiy kechinmalar orqali shakllanishini ta’kidlagan [8]. L.S. Vigotskiyning madaniy-tarixiy nazariyasi shaxs rivojlanishida ijtimoiy muhit va kattalar bilan hamkorlikning hal qiluvchi rolini asoslaydi [9]. A. Banduraning ijtimoiy ta’lim nazariyasiga ko‘ra, xulq-atvor namunalari ko‘p jihatdan nufuzli shaxslarni kuzatish va ularga taqlid qilish orqali o‘zlashtiriladi [10]; bu harbiy ta’limda ofitser-o‘qituvchining shaxsiy namunasi alohida ahamiyatga ega ekanini ko‘rsatadi. S. Xantington va M. Yanovits ofitserlik kasbini faqat texnik malaka emas, balki qadriyatlar, mas’uliyat va jamiyat oldidagi burch bilan bog‘liq professionallik sifatida talqin qilgan [12; 13]. O‘zbek pedagogikasida yoshlar ma’naviy tarbiyasi masalalari O. Musurmonova va boshqa olimlar tomonidan milliy qadriyatlar bilan uzviy bog‘liqlikda o‘rganilgan [6].

Shu bilan birga, amaliyot tahlili harbiy ta’lim fakultetlarida vatanparvarlik tarbiyasi ko‘pincha alohida tadbirlar bilan cheklanib qolishini, harbiy-maxsus fanlar mazmuniga yetarli darajada integratsiya qilinmaganini hamda talabalarning vatanparvarlik tarbiyalanganligini baholashning aniq mezonlari ishlab chiqilmaganini ko‘rsatadi. Ushbu ziddiyat tadqiqot muammosini belgilab beradi.

Tadqiqotning maqsadi – harbiy ta’lim fakulteti talabalarida harbiy-vatanparvarlik tarbiyasini rivojlantirishning pedagogik asoslarini ilmiy jihatdan asoslash, uning tarkibiy komponentlari va baholash mezonlarini aniqlash hamda samarali pedagogik shart-sharoitlarini ishlab chiqish. Maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: “harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi” tushunchasining mazmunini aniqlashtirish; harbiy-vatanparvarlik tarbiyalanganligining komponentlari, mezonlari va darajalarini asoslash; uni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari va harbiy-maxsus fanlarga integratsiyalash yo‘llarini ishlab chiqish.

Tadqiqot metodologiyasi va metodlari

Tadqiqotning metodologik asosini tizimli, aksiologik (qadriyatli), faoliyatli va kompetensiyaviy yondashuvlar tashkil etadi. Tizimli yondashuv harbiy-vatanparvarlik tarbiyasini maqsad, mazmun, shakl, metod va natijaning o‘zaro bog‘liq birligi sifatida ko‘rish imkonini beradi. Aksiologik yondashuv Vatan, harbiy burch, or-nomus kabi qadriyatlarni tarbiyaning markaziy mazmuni sifatida belgilaydi. Faoliyatli yondashuv esa qadriyatlar faqat shaxsning faol amaliy faoliyati orqali barqaror e’tiqodga aylanishini asoslaydi.

Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi: normativ-huquqiy hujjatlar [1–5] hamda falsafiy, psixologik, pedagogik va harbiy-ilmiy adabiyotlarning [6–13] nazariy tahlili; “vatanparvarlik”, “harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi”, “Vatan himoyasiga tayyorlik” tushunchalarining qiyosiy tahlili; tizimli tahlil va pedagogik modellashtirish; Buxoro davlat pedagogika instituti harbiy ta’lim fakultetida ta’lim-tarbiya jarayonini kuzatish hamda muallifning pedagogik faoliyati tajribasini umumlashtirish.

Natijalar

1. Harbiy-vatanparvarlik tarbiyalanganligining tuzilmasi. Nazariy tahlil natijasida harbiy-vatanparvarlik tarbiyalanganligi to‘rt komponentning yaxlit birligi sifatida namoyon bo‘lishi aniqlandi. Har bir komponent uchun mezon, ko‘rsatkich va diagnostika usullari ishlab chiqildi (1-jadval).

1-jadval

Harbiy-vatanparvarlik tarbiyalanganligining komponentlari, mezonlari va diagnostika usullari

Komponent	Mezon	Asosiy ko‘rsatkichlar	Diagnostika usuli
Motivatsion-qadriyatli	Vatan himoyasiga ichki motivatsiya	harbiy xizmatga ijobiy munosabat, Vatanni oliy qadriyat sifatida e’tirof etish	Anketa, esse tahlili
Kognitiv	Harbiy-vatanparvarlik bilimlari	harbiy tarix, qasamyod, nizomlar va Qurolli Kuchlar an’analarini bilish	Bilim testi
Emotsional-irodaviy	Hissiy-irodaviy barqarorlik	milliy g‘urur, mas’uliyat, qiyinchiliklarni yengishga tayyorlik	Anketa, kuzatuv
Faoliyatli	Amaliy faollik	harbiy-vatanparvarlik tadbirlaridagi tashabbuskorlik, intizom, jamoada harakat qilish	Ekspert baholash, kuzatuv

2. Tarbiyalanganlik darajalari. Komponentlar bo‘yicha ko‘rsatkichlar asosida talabalarning harbiy-vatanparvarlik tarbiyalanganligining uch darajasi ajratildi (2-jadval). Darajalarning sifat tavsifi ofitser-o‘qituvchiga talabaning holatini aniqlash va unga individual yondashish imkonini beradi.

2-jadval

Harbiy-vatanparvarlik tarbiyalanganligi darajalarining tavsifi

Daraja	Sifat tavsifi

Daraja	Sifat tavsifi
Yuqori	Vatan himoyasini shaxsiy burch sifatida chuqur anglaydi; harbiy tarix, qasamyod va nizomlarni puxta biladi; qiyin vaziyatlarda irodaviy barqarorlik ko‘rsatadi; harbiy-vatanparvarlik tadbirlarida tashabbuskor, tengdoshlari uchun namuna
O‘rta	Vatanga ijobiy munosabatda, biroq harbiy xizmatga motivatsiyasi asosan tashqi omillarga bog‘liq; bilimlari yetarli, ammo tizimlashmagan; tadbirlarda topshiriq asosida qatnashadi, tashabbus kam
Past	Vatanparvarlikni rasmiy tushuncha sifatida qabul qiladi; harbiy ta’limga munosabati befarq yoki faqat diplom olish bilan bog‘liq; harbiy tarix va nizomlar bo‘yicha bilimlari parcha-parcha; tadbirlarda passiv

3. Pedagogik shart-sharoitlar. Harbiy-vatanparvarlik tarbiyasini rivojlantirishning quyidagi to‘rtta o‘zaro bog‘liq pedagogik sharti asoslandi:

1) **vatanparvarlik mazmunini harbiy-maxsus fanlarga integratsiyalash.** Tarbiya alohida tadbirlar bilan cheklanmasdan, har bir mashg‘ulotning ajralmas qismiga aylanishi lozim. Buning uchun har bir fan mavzusiga milliy harbiy tarix, jasorat namunalari va harbiy burch bilan bog‘liq vaziyatli topshiriqlar kiritiladi (3-jadval);
2) **tajribaga asoslangan faoliyat.** Harbiy qismlarga tashriflar, harbiy faxriylar va xizmatdagi ofitserlar bilan uchrashuvlar, dala yig‘inlari, harbiy-sport musobaqalari talabaga Vatan himoyasini bevosita his qilish imkonini beradi;
3) **ofitser-o‘qituvchining shaxsiy namunasi.** Talaba uchun intizomli, kasbiga sadoqatli va adolatli ofitser-o‘qituvchi vatanparvarlikning jonli timsolidir [10]. Ofitser-o‘qituvchi va talaba o‘rtasida subyekt-subyekt munosabatlari, ya’ni hurmat va ishonchga asoslangan muloqot qaror topishi zarur;
4) **refleksiv tahlil.** Har bir tadbirdan so‘ng muhokama, kundalik yozuvlari yoki qisqa esse orqali talaba olgan taassurotlarini anglab yetadi. Shu orqali hissiy kechinma barqaror qadriyatli munosabatga aylanadi [11].

3-jadval

Vatanparvarlik mazmunini harbiy-maxsus fanlarga integratsiyalash namunalari

Fan	Mavzu	Integratsiyalanadigan vatanparvarlik mazmuni
Umumharbiy nizomlar	Harbiy qasamyod. Harbiy xizmatchining burchlari	qasamyod mazmunini tahlil qilish; “harbiy burch” va “sadoqat” tushunchalari; qasamyodga sodiq qolgan harbiy xizmatchilar namunasi

Fan	Mavzu	Integratsiyalanadigan vatanparvarlik mazmuni
Taktik tayyorgarlik	Bo‘linmaning mudofaadagi harakatlari	Jaloliddin Manguberdi va Temur Malikning mo‘g‘ul bosqiniga qarshi mudofaasi; qat’iyat va jamoaviy birdamlikning jangdagi ahamiyati
Harbiy topografiya	Joyda orientirlash	Shiroq jasorati: joyni bilish va undan foydalanish; ona yurt geografiyasini bilish – himoyachining burchi
Harbiy-tibbiy tayyorgarlik	Jang maydonida birinchi yordam	yaradorni qutqarish – harbiy birodarlik va jangdoshga sadoqat namunasi
Otish tayyorgarligi	Qurolning moddiy qismi va unga xizmat ko‘rsatish	qurolga ehtiyotkor munosabat – Vatan tomonidan ishonib topshirilgan mulkka mas’uliyat
Harbiy tarix	O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining tashkil topishi	1992-yil 14-yanvar – Qurolli Kuchlar tashkil topgan kun; mustaqil davlat armiyasining shakllanish bosqichlari va bugungi vazifalari

4. Metodik tavsiyalar. Ishlab chiqilgan shart-sharoitlarni amalda qo‘llash uchun quyidagilar tavsiya etiladi: har bir sikl bo‘yicha fanlarning ishchi dasturlariga “tarbiyaviy komponent” bo‘limini kiritish; o‘quv yili davomida harbiy qismlar bilan hamkorlik rejasini tuzish; ofitser-o‘qituvchilar uchun “Harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi metodikasi” mavzusida malaka oshirish mashg‘ulotlarini o‘tkazish; talabalarning tarbiyalanganlik darajasini o‘quv yili boshida va oxirida 1-jadvaldagi mezonlar asosida diagnostika qilish.

Muhokama

Tadqiqot natijalari harbiy-vatanparvarlik tarbiyasining samaradorligi tadbirlar soniga emas, balki ularning ta’lim mazmuniga qanchalik integratsiya qilinganiga va talabaning shaxsiy tajribasiga qanchalik aylanganiga bog‘liq ekanini ko‘rsatadi. Bu xulosa D. Kolbning tajribaviy ta’lim nazariyasiga mos keladi: aniq tajriba, uni refleksiv kuzatish, umumlashtirish va faol sinab ko‘rish siklisiz qadriyatlar barqaror shakllanmaydi [11]. Shu bois taklif etilgan shart-sharoitlar majmuasida tajribaga asoslangan faoliyat va refleksiv tahlil bir-birini to‘ldiruvchi bo‘g‘inlar sifatida qaraladi.

Ofitser-o‘qituvchi shaxsiy namunasining ahamiyati A. Banduraning ijtimoiy ta’lim nazariyasi bilan izohlanadi [10]. S. Xantington va M. Yanovitsning ofitserlik professionalligini qadriyatlar va jamiyat oldidagi burch bilan bog‘lagan qarashlari [12; 13] ham ofitser-o‘qituvchi talabaga nafaqat bilim, balki kasbiy qadriyatlarni ham uzatishini tasdiqlaydi. Demak, ofitser-o‘qituvchilarning pedagogik mahoratini oshirish harbiy-vatanparvarlik tarbiyasining zaruriy sharti hisoblanadi.

Amaliyotda vatanparvarlik tarbiyasining asosiy xavfi – rasmiyatchilik. Talabaga majburiy tadbir sifatida taqdim etilgan, uning hayoti va bo‘lajak xizmati bilan bog‘lanmagan tarbiya ko‘pincha teskari natija beradi. Integratsiya va refleksiya aynan shu xavfning oldini olishga qaratilgan. Shu bilan birga,

taklif etilgan komponentlar, mezonlar va shart-sharoitlar nazariy tahlil va pedagogik tajribani umumlashtirish asosida ishlab chiqilgan. Ularning samaradorligini turli harbiy ta’lim fakultetlarida o‘tkaziladigan empirik tadqiqotlar orqali tekshirish keyingi ishlarning vazifasi hisoblanadi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

1) harbiy ta’lim fakulteti talabalarining harbiy-vatanparvarlik tarbiyalanganligi motivatsion-qadriyatli, kognitiv, emotsional-irodaviy va faoliyatli komponentlarning yaxlit birligi sifatida namoyon bo‘ladi. Uni baholash uchun har bir komponentga mos mezon va diagnostika vositalari talab etiladi;
2) harbiy-vatanparvarlik tarbiyasini rivojlantirishning samarali pedagogik shart-sharoitlari: vatanparvarlik mazmunini harbiy-maxsus fanlarga integratsiyalash, tajribaga asoslangan faoliyat, ofitser-o‘qituvchining shaxsiy namunasi va refleksiv tahlil;
3) vatanparvarlik mazmunini har bir harbiy-maxsus fan mavzusiga singdirish tarbiyani epizodik tadbirlardan uzluksiz jarayonga aylantiradi.

Ishlab chiqilgan komponentlar, mezonlar va pedagogik shart-sharoitlardan oliy ta’lim muassasalari harbiy ta’lim fakultetlarining ta’lim-tarbiya jarayonida hamda ofitser-o‘qituvchilar malakasini oshirish kurslarida foydalanish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-son Farmoni. 28.01.2022. // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi (lex.uz).
2. O‘zbekiston Respublikasining “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonuni. 14.09.2016, O‘RQ-406. // lex.uz.
3. O‘zbekiston Respublikasining Mudofaa doktrinasi. O‘zbekiston Respublikasining 09.01.2018-yildagi O‘RQ-458-son Qonuni bilan tasdiqlangan. // lex.uz.
4. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. 23.09.2020, O‘RQ-637. // lex.uz.
5. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
6. Musurmonova O. Ma’naviy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1996.
7. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
8. Сухомлинский В.А. Рождение гражданина. – М.: Молодая гвардия, 1971.
9. Выготский Л.С. Педагогическая психология / под ред. В.В. Давыдова. – М.: Педагогика, 1991.
10. Bandura A. Social Learning Theory. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1977.
11. Kolb D.A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1984.
12. Huntington S.P. The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations. – Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press, 1957.
13. Janowitz M. The Professional Soldier: A Social and Political Portrait. – Glencoe, IL: Free Press, 1960.